
Razmišljanja in razpravljanja

Janko Pleterški

Instrumentalizacija pietete

V Slovenskem zborniku 2014¹ sem se srečal s prispevkom dr. Vide Deželak Barič *Posledice represije: smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*. Že dolgo poznam in cenim avtorico, z njo sem tudi osebno povezan, saj me je leta 2003 predstavila v mojem jubilejnem profesorskem zborniku.² Naslov njenega prispevka, na katerega se odzivam, obeta ponudbo statistične bere pomembne raziskave, za katero vem, da že več kot poldrugo desetletje skrajno resno in prizadevno poteka v Inštitutu za novejšo zgodovino, in o kateri sem sam že napisal nekaj pripomb pred dobrim desetletjem ob predstavitvi prvih rezultatov zastavljenega dela. Iz članka vidim, da je pričakovana žalostna statistika vojnih žrtev – sama zase zelo dragocena – služila avtorici bolj za nekakšno ozadje, bolj za skrajno resen in pričakovano tehten kontekst za pisanje njenega lastnega zgodovinskega komentarja dogajanj v vojnih letih.

Vidim, da v tem svojem pisanju ponuja nekaj ključnih tez, ki se meni zdijo enostranske in jim ugovarjam.

Povzemam jedro njene interpretacije naše zgodovine v letih druge svetovne vojne. To je razlaga, da se je v njej dogajala med prebivalci Slovenije tudi bratomorna vojna, ki pa jo je treba ovrednotiti kot povsem samostojen pojav, in sicer kot pojav namerno in zavestno vodene državljanske vojne, v kateri sta v Sloveniji nastopila dva državna subjekta: na eni strani partizani, na drugi pa tabor, ki se legitimira kot »protipartizanski« (kratko PPT). Slednji ne vključuje samo političnih nasprotnikov partizanskega osvobodilnega odporiškega gibanja, Osvobodilne Fronte s KPS, ampak učinkovito tudi vse kolaborativne vojaške formacije, ne glede na to, da so bile ustanovljene in so delovale kot (pomožna) okupatorjeva vojska. Torej Vaške straže/MVAC, vse variante domobranstva, policijske enote enakega izvora in usmeritve. Tako namreč razumem pripoved avtorice o državljanski vojni, ki jo brez najmanjšega strokovnega zadržka vključuje v svoj komentar prikazane statistike. Ta državljanska vojna, meni,

---

¹ Slovenski zbornik 2014 : narodnoosvobodilni boj in današnji čas. Zveza združenja borcev za vrednote NOB Slovenije, Ljubljana 2014, str. 131-155. Tekst v tem zborniku je ponatis iz zbornika *Nasilje vojnih in povojnih dni*, uredila Nevenka Troha. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2014, str. 11-36. Je razširjen in dopolnjen referat, ki ga je predstavila avtorica na mednarodni znanstveni konferenci *Represija med 2. svetovno vojno in v povojnem obdobju v Sloveniji in sosednjih državah = Repression during World War II and in the post-war period in Slovenia and in the neighbouring countries*, ki je bil v organizaciji Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani 7. in 8. novembra 2012. – Opomba uredništva.

² Vida Deželak-Barič: Akademik Janko Pleterški - osemdesetletnik. V: Zbornik Janka Pleterškega. Ljubljana, str. 13-30.

je povzročena zaradi ideološkega značaja in komunistične revolucionarne dejavnosti partizanov.

Šokantna zgodba! Vsaj zame. Posebno ob dejstvu, da teza sploh ne izhaja iz števil, zbranih v fondu podatkov o žrtvah vojne. Celo ne v podani predstavitvi, četudi je sistemsko nekoliko, kolikor je to sploh mogoče, tezi prilagojena. Toda najbolj šokantno se mi zdi to, da se teza skuša podtakniti bralcu pod varstvom statistike mrtvih, ko je človek prevzet od pietetnih čustev.

O bazi zbranih podatkov o smrtnih žrtvah, ki jo hranijo v Inštitutu novejše zgodovine, je avtorica 12. junija 2012 povedala novinarki Dnevnika Ranki Ivelja, da je bazo treba trajno zavarovati za nadaljnje znanstveno preučevanje, obenem s tem pa poskrbeti, da bodo ostali na voljo tudi usposobljeni zgodovinarji, ki znajo opravljati zanesljive statistične analize zbranih podatkov. To seveda pomeni, da so možne tudi znanstveno nezanesljive, politično pristranske analize. To je pač usoda in obenem odlika dokumentov, ki so in ostajajo enkratni pričevalci tega, kar se je zgodilo.

Pa poglejmo najprej, kaj bi od znanstvene analize iz rok naše za to temo zanesljivo usposobljene zgodovinarke na prvi mah pričakovala izkušena novinarka in neustavljiva »pretuhtavarica«, Ranka Ivelija, ki pa besedila, o katerem zdaj pišem, seveda še ni mogla imeti v roki. Pričakuje, da bo v predstavitvi, ko bo čez čas objavljena, najti številke, ki odgovarjajo »na v minulih desetletjih pogosto zastavljena vprašanja: na kateri strani je padlo največ žrtev«. Začudilo nas bo, da takšnega odgovora v Slovenskem zborniku 2014/v zborniku Nasilje vojnih in povojnih dni predstavljeni statistiki in analizi ne moremo odkriti! Videli bomo še, od kod in zakaj ta praznina. Toda pred tem se spomnimo celote problema, ki visi nad vsemi nami v ozadju kot kak zemeljski plaz po hudourni noči!

Gotovo nihče ne more pozabiti, kaj se je zgodilo s Slovenskimi domobranci, ki so se, še vedno v spremstvu nemških vojakov, zatekli čez tisti dan na novo najdeno državno mejo, za katero so dotlej Hitlerju prikimavali, da je podrta, k Britancem, zmagovalcem v svetovni vojni proti Hitlerju in fašizmu. Ti so na Koroškem pravkar po svoje obnavljali Avstrijo. Dobesedno pred očmi britanskih vojakov na onstranskem bregu Drave so ti domobranci tostran reke pod Borovljami uprizorili krvavo bitko s slovenskimi partizani, priznanimi zavezniki Britancev. Dan po koncu svetovne vojne! Pobili so množico partizanov in trupla metali v Dravo. Kakor da hočejo izkazati zvestobo predsmrtnemu naročilu svojega strankarskega voditelja in starouveljavljenega državnika dr. Antona Korošca. Ta je namreč 7. marca 1940, ob izteku rusko-finske vojne, izrekel besede, ki naj bi postale za Slovence dogodena zgodovina: »Naš Viipuri (Viborg) ne sme biti osvojen!« Na tisti svoj v nebo kričeči način so hoteli omenjeni domobranci dokazati svoj prav tudi navzočim Britancem. Pač v pričakovanju »veličastnega priznanja« v imenu antikomunizma, kakor so jim prerokovali tisti, ki so jih pripeljali vse do prisege Hitlerju in naprej do konca. Toda Britanci v domobranskem masakru slovenskih partizanov pod Borovljami niso uzrli nobenega Viipurija, ne finskega ne Koroščevega.

Vitalni problem držav, zvezanih v vojni s fašizmom, ni bila morebitna revolucija znotraj nekaterih med njimi. Vitalen, pač poleg nujnosti končne in čimprejšnje

zmage, je bil sporazum o delitvi interesnih sfer po zmagi. In to najprej med velesilami z različno družbeno ureditvijo. Vprašanje o morebitnem pojavu državljskega spopadanja znotraj posameznih držav je bilo izločeno že v začetku, vsekakor v luči pogojev te iste zmagovitosti. In hkrati s tem je bilo iz zavezniške politike izločeno tudi obremenjevanje z vprašanji revolucionarnih sprememb, ki utegnejo nastati v zvezi z razvojem rezistence v posameznih okupiranih državah. Naj omenim, da sem o tem pisal v predstavitvi knjige Lloyda C. Gardnerja (*Spheres of Influence. The Partition of Europe from Munich to Yalta*. John Murray, London, 1993) o dogovaranju Winstona Churchilla s Stalinom oktobra 1944 v Moskvi (Prispevki za novejšo zgodovino, 1996). Za zavezniško politiko je bilo odločilno merilo to, koliko in kako prepričljivo prispevajo z močjo odpora proti okupatorjem, ki se razvija v njih, k zmagi. V Jugoslaviji oz. Sloveniji je bila to moč partizanskega odpora, saj drugačnega vse bolj očitno ni bilo.

Takšna izločitev je še posebno obveljala, če so se ideloški in politični nasprotniki partizanskega odpora v svoji domnevno le taktični kolaboracijski praksi celo formalno obremenili s priznanjem debelacije svoje napadene avtentične države. Takšnim ljudem in skupinam so zavezniki ob koncu vojne odrekli lastnost in pravice udeležencev v državljski vojni in jih v nekaj kričečih primerih vrnili oblastem njihovih osvobojenih držav in njihovemu pravnemu redu ali neredu.

Ali je bilo za to krivo mednarodno vojno pravo, po katerem domobrancem ni (bilo) mogoče priznati dostojanstva subjekta v domači državljski vojni in jih s tem odrešiti vloge kolaborantov? Morda že zato ne, ker so res bili sovražniki komunistov?

Pri tem ni odločalo mednarodno pravo. Obravnavanje obeh vprašanj, kaj je državljanska vojna in kaj kolaboracija, je to pravo takrat še prepuščalo notranjemu pravu držav. Odločali sta človeška morala in seveda politika. V ozadju obeh pa je veljalo prastaro zavračanje efijaltstva, izdajstva napadene skupnosti, ki ji človek pripada. Slovencem je že Valentin Vodnik prevedel Demostenovo pripoved, kako je makedonski kralj Filip ta problem rešil za osebi Entikrata in Lastena, »izdajalcev Olinčkiga gradu«, ko sta se mu pritožila, da ju njegovi zmagoviti vojaki pitajo z označbo izdajalcev. Kralj Filip jima je odvrnil: »Poterpita. Makedonski vojaki so še preveč zarobljeni, vsako reč po svojemu imenu kličejo.«

Vodnikov prevod sem leta 1993 navedel v svoji knjigi Senca Ajdovskega gradca.³ Obenem s svojim predlogom na posvetu 1991 o slovenskem odporu⁴ izrečenim glede tega, da problem nelojalnih državljanov v letih okupacije bolj sodobno strokovno (morda manj zarobljeno) imenujemo »funkcionalna kolaboracija«. Ne torej državljanska vojna, ampak kar kolaboracija, čeprav ne zgolj v korist okupatorjevega vladanja in državnega prilasčanja, ampak tudi v funkciji njihovega lastnega, ideološkega oz. političnega naboja! Pozneje sem videl, da nekateri zahodnonemški sociologi

³ Janko Pleterški: Senca Ajdovskega gradca : o slovenskih izbirah v razklani Evropi. Ljubljana: 1993.

⁴ Slovenski upor 1941 : Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja : zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani. Ljubljana 1991.

v podobnem smislu govore o kolaboraciji kot vozilu (nekakšni neugledni »šajtrgi«) za prevažanje specifičnih namenov kolaborantov samih (»Wechikelkolaboration«).

Nekako v času izida te moje knjige je zgodovinar dr. Bojan Godeša v Delu zapisal, da le še eden od slovenskih zgodovinarjev ne sprejema teze o državljanski vojni na Slovenskem med okupacijo. Prepričan, da to leti name, sem mu ob srečanju rekel, da kolaboracija z vojnim agresorjem ne more imeti dignitete državljanske vojne znotraj te napadene države. Zdaj vidim, da je v nastopih, kakršen je tudi ta naše avtorice, prišlo do veljave stališče, ki pomeni nekakšen obrat te moje misli: kolaboracija naj se upraviči z dostojanstvom državljanske vojne tako, da prekličješ to njeno kompromitantno imenovanje preprosto s tem, da besede kolaboracija sploh več ne uporabiš, in da vse delovanje ob boku okupatorjev, posebno vojaško, prekrstiš v dostojanstveno državljansko vojno proti partizanom, pri čemer si početje olajšaš tako, da izumiš poleg v Sloveniji tradicionalnih, nov politični tabor, »protipartizanski tabor« (PPT), tabor brez oprijemljivega in odgovornega vodstva.

To upravičiš z dejstvom, da je vsa kolaboracija nasprotovala revolucionarni zaro-ti NOB OF pod vodstvom KPS in posledično bila »protipartizanska«. Tak miselni obrat naj na ravni ideologije, ki je seveda vedno legitimna, tudi v vojni, poistoveti vrednoto odpora napadalca z običajno zavrženostjo predaje svoje napadene države tujcem. Miselni obrat v glavah nekaterih zgodovinarjev? Vse bolj se mi zdi, da gre prej za neko dokončno oblikovano politično prepričanje in hkrati za novo zamisel, kako to prepričanje naprtiti narodu in še domovini povrh. V bistvu gre za visoko talentiran poskus, za prav »razumniško« domislivo, kako popraviti zgodovino. In to varno, v zaščitnem ovoju nespornih čustev pietete do vseh pokojnikov.

V članku naše avtorice gre seveda samo za odsev te domislive ali prepričanja. Pretežno in izvorno ji gotovo gre za poznavalsko predstavitev imponantnega rezultata raziskave, ki je Sloveniji dala izjemno dragoceno računalniško bazo podatkov povsem samostojne narave in trajnega, temeljnega pomena, pravcat spomenik dejavnosti, poguma in usode ljudi na Slovenskem v tistih nepopisnih štirih letih druge svetovne vojne in neposredno po njej.

Kako se torej naši avtorici posreči, da se ogne izpolnitvi pričakovanja in želje Ranke Ivelja? Odgovor najdemo v prvih dveh tabelah, ki ju je izdelala in ponudila nam v branje.

Tabela1, *Struktura žrtev glede na vojni status (str.135-136).*⁵ Najprej so v tabeli civilisti sploh, med njimi posebej aktivisti OF, drugi sodelavci osvobodilnega gibanja in TIGR. Nato sledi neoznačen preskok v isti tabeli na žrtve vojaških enot brez razlike, katerega obeh taborov svetovne vojne te enote podpirajo. Navedene so le z imeni, vsaka enota zase, brez seštevanja žrtev na tej ali oni strani vojne. A le pri italijanskih enotah so označene kot »kolaborantske«. Pri slovenskih so označene le nekatere manjše (med njimi Črna roka), a označene in razvrščene so le kot »protipartizanske«. Nobena slovenska enota ni označena kot kolaborantska. Niso sumirane ne tako ne drugače. Niti v odnosu do okupatorjev z vidika Slovenije niti z vidika splošnega od-

⁵ Strani v Slovenski zbornik 2014; v zborniku Nasilje vojnih in povojnih dni, str. 16.

nosa do te ali druge strani v svetovni vojni. K temu pa vendar sodijo slovenske žrtve, ki so padle bodisi v sovražnih ali pa zavezniških vojnih enotah, in samoumevno še posebej padli v enotah Kraljevine Jugoslavije. Vse sumiranje na to ali ono stran v vojni je prepuščeno bralcu samemu in njegovi zgodovinski obveščenosti. Gospa Ivelija bi temu gotovo bila kos, če bi si vzela čas. Končno pa je vendarle podana le vsota vseh in vsakršnih žrtev brez razlike, potemtakem le glede na celoto pojava svetovne vojne med prebivalci Slovenije: 98.723, ali 6,6 %.

Toda pri naslednjem koraku postane stvar bolj zapletena in nekam protislovna, težko rešljiva spraševalcu.

Tabela 2 prikazuje strukturo te celote žrtev vojne glede na povzročitelja smrti (str. 136-137).⁶ Tu je dodana razlaga: »Osebe, ki je izgubila življenje v vojni vihri, pa ne določa samo njen vojni status, to je njena (ne)vpetost v vojno dogajanje, ampak je enako pomembno vprašanje, kdo je povzročil njeno smrt. Šele iz interakcije obeh vidikov izhaja polnejša podoba narave nasilja, ki ga je sprožala pa tudi omogočala vojna.«

Gre torej za posebej izbrani način razvrščanja obstoječih podatkov o žrtvah druge svetovne vojne v njenem dogajanju na Slovenskem ter za relativizacijo njihovega pomena v povezovanju samo nekaterih vidikov njihovih interaktivnih razmerij. Izključujejo pa se oznake vidikov, ki so vezani neposredno na zgodovinski značaj te vojne kot reševanja narodov pred agresijo fašizma.

S celoto prakticirane metode predstavitve se očitno skuša doseči izločitev iz vidne podobe smrtnih žrtev vojne, prav tistih vrednostnih potez, ki primer Slovenije povezujejo neposredno z meddržavnim dogajanjem. Bralcu se predoča le tisto, kar bi ga moglo v predstavljeni podobi dogajanja na Slovenskem navesti na misel o državljanski vojni kot nekem njenem posebnem, v bistvu zgolj notranjem fenomenu vojne, pač vojne proti komunizmu. Ta pa se molče prepušča presoji po internih političnih standardih Slovenije, in to s stališča ideoloških vrednotenj ter današnjih političnih odnosov. Bralec, ki je pričakoval, da bo videl tisto, kar je navedla novinarka, in ostal praznih rok, morda lahko najprej pomisli, da gre za nekakšno spravno prizadevanje: če ne navajaš imen in obstoja tistih dveh taborov, ki sta se spopadala v svetovni vojni tudi na tleh Slovenije, se tako pač preprosto ogneš govoru o sovražnosti med Slovenci samimi in se tako krepijo spravna nagnjenja. Lepo. Toda bralec zagleda tudi razvrščanje števil, ki niso samoumevne niti po sebi in so očitno tudi namerno izbrane, če že ne morda kar izdelane prav za to.

V tabeli 2, *Struktura žrtev glede na povzročitelja smrti* bralca preseneti posebna delitev med vojaškimi enotami, za katere sam sicer ve, da so bile kolaborantske. Kot povzročitelj smrti nastopa vsaka posebej, ločena v dve kategoriji. Najprej so navedeni domobranci in posebej domobranci v sodelovanju z (pretežno) nemškimi enotami. In še po istem vzorcu: MVAC, Legija smrti in posebej MVAC v sodelovanju z italijanskimi enotami. Ali naj za povzročanje smrti v fizičnem sodelovanju z nemškimi ali italijanskimi enotami veljajo drugačna vrednostna merila kakor za tisto povzročanje

⁶ V zborniku *Nasilje vojnih in povojnih dni*, str. 17.

smrti, ki je bilo storjeno brez te fizične navzočnosti? Ko vemo, da so tako domobranci kot tudi MVAC bili pomožne vojaške enote okupatorjev in vse te tudi načeloma in dejansko pod okupatorskim poveljstvom?

Šef britanske vojaške misije pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije Peter Wilkinson je za Slovence posebno imeniten po svojem poročilu britanski vladi o slovenskem partizanskem odporu, v katerem ga je primerjal s čaščenjem ljudskega odpora Tirolcev ob vdoru Napoleonovih vojska. Wilkinson je kmalu po letu 1991 (osamosvojitvi) obiskal Republiko Slovenijo. Novinar slovenske TV ga je takrat vprašal: »Kaj bi vi, ki ste bili britanski vojaki in ste se lahko po Sloveniji gibali tudi samostojno, storili, če bi ob takšni priložnosti nepričakovano trčili ob domobrance?« »Nismo trčili obnje«, je odgovoril polkovnik Wilkinson, »ampak najbrž bi streljali nanje.« Naš novinar seveda ni dodatno vprašal, ali bi streljali tudi, če domobranci ne bi imeli ob sebi kakega Nemca, saj ni prebral sestavka naše avtorice. A če bi, bi pač lahko s takšnim vprašanjem izzval le začudenje Britanca nad smislom tega spraševanja. Tirolci bi že vedeli, s kom imajo opraviti, tudi če ne bi ob vojski jezdil Napoleon osebno. Streljali bi.

Domišljajska teza izumiteljev »protipartizanskega tabora« o PPT–državljski vojni 1941–1945 je za zgodovinarja bosa. Vojaško moč PPT naj bi predstavljali domobranci oz. njihovi predhodniki. Vse te enote pa so priznavale, da je bila njihova izvorna država Jugoslavija z napadom fašističnih držav uničena in je prenehala mednarodnopravno obstajati (priznanje debelacije). To je v nasprotju z gibanjem odpora okupatorjem, ki debelacije že v svojem izhodišču ni priznalo. Tako je nastal in vso dobo okupacije Slovenije trajal položaj, ko vojaki PPT in simpatizerji niso bili državljski iste države kot partizani in posledično niso mogli biti z njimi v državnovojnem odnosu ne po merilih mednarodnega prava ne po morali naše civilizacije.

A žal vem že od profesorja dr. Danila Türka, da v času, ko je bil šele načelnik inštituta za meddržavno pravo, ni bil pripravljen o trditvah glede takšne državljske vojne pri nas javno povedati svojega nikalnega mnenja. Morda ni hotel v imenu stroke sprejemati odločitev, ki jih mora odmeriti nacionalna politika, če je res državna, nacionalna. Politika pa do danes omahuje med dvema domovinama v isti državi. Trditev in stališče o državljski vojni nekega PPP pri nas, če ju premislimo, najprej zanikata slovenskemu narodu njegovo samoodločbo, udejanjeno v času njegovega odpora sovražni okupaciji, ker se je tako opisani PPT sam obenem z okupatorji postavil na njihovo državno pozicijo. Teza o takšni vojni PPT nima v sebi nič spravnega ne za včeraj ne za jutri in je sama sebi protislovnost.

In tako se lahko zgodi, da naša avtorica ne opazi, kako njena lastna pripoved tezo o slovenskem PPT zanika.

Njena razlaga streljanja talcev kot retaliacije okupatorjev za dejanja slovenskega odpora ji ne da misliti, ko navede dejstvo, da so Italijani svoj najmočnejši udar s pobojem talcev izvedli prav ob atentatu, ki je pokončal najbolj uglednega političnega predstavnika slovenskih priznavalcev debelacije in državne priključitve Ljubljanske province Kraljevini Italiji. To je bil atentat na nekdanjega bana Dravske banovine in celo načelnika SLS dr. Marka Natlačena. Najhuje so se italijanski okupatorji torej

znesli nad slovenskimi talci zaradi izgube svojega najvidnejšega novopridobljenega državljana! Kakor da bi bil nekakšen njihov Heidrich ... In prav ob tem so Britanci začeli drugače razmišljati o razmerah v okupirani Ljubljani, kakor jim je to razlagal Miha Krek v emigraciji. Četudi jim ni bilo znano, da je on sam človek, ki je skupaj s Franom Kulovcem 5. aprila 1941, tik pred Hitlerjevo agresijo in v smrtnem strahu pred Srbi, če bi za to vedeli, Hitlerju ponudil kapitulacijo Slovencev in kolaboracijo z njegovim novim redom. Saj, kdo pa je celo danes sploh pripravljen opaziti, da so domobranci v letu 1944, menda še pred prisego Hitlerju (20. aprila 1944), v bistvu ponavljali Natlačenovo aneksionistično stališče, ko so se izrazili, da se partizani s svojim odporom »vmešavajo v borbo med velesilami« (brošura »Turjak«, Ljubljana 1944)? O kakšni svoji slovenski PPT–državljski vojni seveda Nemcem ne bi bili smeli niti črhnuti.

Razume se, da avtorica ne opazi obstoja tudi sicer malo opaženega dejstva, da je svojo vojno proti partizanom štela za res svojo državljansko vojno Italija sama. Pač za vojno na državnih tleh Italije proti svojim novoosvojenim sicer vstajniškimi, a vendarle že italijanskim državljanom. To so tedaj opazili v Vatikanu, ko so italijansko interniranje civilnega prebivalstva velikega dela Ljubljanske pokrajine poleti 1942 ocenjevali kot neprimeren ukrep na območju »državljske vojne« (Glej moj prispevek: Vatikanski dokumenti o Slovencih in Sloveniji 1940–1945. V: Grafenauerjev zbornik, Ljubljana, 1996, str. 635–648).

Vendar teza o PPT in državljanski vojni ni nelogična, če jo pogledamo s politične pozicije, da je druga svetovna vojna bila končana prezgodaj, da bi morala biti daljša. Kako?

Že četrto stoletja divja neototalitarni bobneči ogenj propagande proti spominu na partizanske »tolovaje« in na njihovo zmago v odporu Slovencev in vseh nasprotnikov fašizma. To je bilo obdobje, ko je luč postala tema, vid slepota, srce v prsih greh, zvezda grdota, hlapčevstvo vrednota, smrt naroda manjše zlo, začetek svobode njen konec, zgodovina pa dekla naše prave resnice. Četrto stoletja, med katerim smo skoraj izgubili državo, je dalo svoj sad, pravo resnico, ki nas bo osvobodila, da kolaboracija ni bila tisto, kar je bila, marveč častivredna državljanska vojna, ki pa ji ni bilo dopuščeno, da bi se zmagovito dokončala.

Med tem truščem se je nekaterim nič zlega slutečim »teoretikom« kar sama ponujala elegantna odrešilna misel: imeli smo domačo državljansko vojno belih proti rdečim. Pa saj so v svojem času že partizani sami govorili o belogardizmu, pojmu iz državljanske vojne v Rusiji, čeprav je bilo vsem jasno, da v Rusiji pri tej primerjavi manjkajo tuji zavojevalci, okupatorji, ter s tem tudi kolaboracija. A zdaj s tezo o PPT ne gre za pomanjkljivo primerjavo, ampak za zgodbo izpod peresa šolanih zgodovinarjev!

Morda bi spričo bobnečega ognja oni radi zgodovino popravili, pa so pri tem izgubili kompas? Naša naloga ni dajati zgodovini lekcije, je opozarjal profesor Fran Zwitter. On ni bil član partije, a bil je kritičen državljan in znanstvenik ter cenjen tako v SANU kot v JAZU, četudi jim je tam povedal, da z njimi govori kot slovenski okcidentalec. Meni pa je rekel: »Nimam rad političnih sestankov, vselej pa grem na

občni zbor terenske zveze borcev.« Drugi povedo, kako je opozarjal: »Misliti pa moramo tudi na Slovence, ki so v politični emigraciji, kot na Slovence.«

Torej? Domnevna PPT–državljanska vojna ni v ničemer pripomogla k zmagi antifašizma v drugi svetovni vojni, pač pa nasprotno, gotovo je vojno podaljšala. Tudi za Slovenijo. To nima nič opraviti z željo po spravi, je pa bistveno za število smrtnih žrtev.

Kaj pa žrtve obvojnih ali povojnih pobojev? Tukaj se vzdržujem komentiranja tistega, kar je zapisano v besedilu dr. Vide Deželak Barič. Za sklep pa vendar pristavljam svojo misel, ki sem si jo zapisal pred leti ob nekem drugem vzroku, ko je šlo za dojetje nedeljivosti naše zgodovine: »... glede na vzročno povezanost obeh velezločinov, storjenih v tej naši zgodovini 20. stoletja. Torej povezanost prvega zločina, storjenega nad dušo naroda, zapeljanega v kolaboracijo z argumentom antikomunizma kot verske dogme, ki stoji nad pravico naroda, da se brani pred sovražnim napadom, in pa drugega zločina, storjenega nad telesom naroda s povojnimi poboji kolaborantov ... Zgodovina se temu vprašanju (povezanosti) ne more ogniti in ne ugotoviti, da so žrtve pobojev bili žrtvovanci! To ni ne opravičevanje ali celo upravičevanje pobojev, ampak vprašanje zgodovinske odgovornosti tistih, ki so jih postavili v vlogo žrtvovancev. To pa je edino, kar more pripomoči preživelim in svojcem, njihovim potomcem, uvideti, kako in po čigavi odgovornosti so žrtvovanci umrli, ter kako, zaradi katerih zmot se je to moglo dogoditi. To in takšno razumevanje je tisti lek, ki zmore, gotovo bolj ponotranjeno kot slast maščevanja, ublažiti bolečino prizadetih ljudi in zdraviti razdvojeno dušo naroda. Mrtvih obuditi, žal ne more.«

Z metodo hkratnega prikazovanja žalostne slovenske statistike mrtvih in njenega komentiranja s tezo o PPT–državljanski vojni se v prvi vrsti zanika in hkrati skuša politično preseči ključno dejstvo, ki je izhodiščnega pomena za Slovenijo v Evropski uniji. Namreč dejstvo, da se je v letu 1991 osamosvojila in bila nato sprejeta v EU, izhajajoč iz mednarodnopravno priznanih ustavnih pridobitev svoje druge državitvorne samoodločbe, tiste iz leta 1945. Mislim, da zato v nadaljnjih razpravljanih ne bi smeli pozabljati nekaterih za dojetje celote dogodenega zgovornih dejstev.

Glede komunistov bi se v tem trenutku veljalo spomniti, da se slovenski že od prvega trenutka te svetovne vojne na naših tleh niso oprijeli modela obnašanja ruskih boljševikov v prvi svetovni vojni in niso razglasili tako imenovanega revolucionarnega defetizma. Nasprotno, najprej so glede napadene Jugoslavije organizirali prostovoljce za njeno obrambo, po okupaciji pa so v Sloveniji že prej kot v treh tednih izrekli potrebo po ustanovitvi osvobodilne fronte slovenskega naroda. Zavrnitev možnosti, da bi tudi druga svetovna vojna obveljala kot še vedno imperialistična, so prepustili kar zahodnim protiosnim zaveznikom, s pogojem, da priznajo pravico do samoodločbe vsem narodom. Gotovo slovenskemu, a tudi vsem v kolonialnih imperijih. Niso pa na to čakali in so osvobodilno fronto soustanovili takoj. Prav jim je dala Atlantska listina. In pri tem je ostalo in je končno postalo temeljna pridobitev zmage zaveznikov v drugi svetovni vojni. Te pridobitve so postali deležni tudi privrženci »protipartizanskega tabora – PPT«. Hote ali nehote. Mar ne?

Glede slovenskih četnikov se velja spomniti, da niso bili že v naprej v tem PPT,

kot so to bili voditelji SLS že pred nemškim napadom, a da so strankarski šefi četnikov v trenutku napada tudi sami zavrnilo vstop komunistov v Natlačenov Narodni svet. Toda spomniti se je treba tudi, da slovenski četniki enako kot komunisti (in jugoslovanska vlada) niso vedeli, da Natlačen s tem svetom pripravlja slovensko priznanje debelacije in vključitev Slovencev v Hitlerjevo ureditev Evrope.

Kako je bilo to s SLS, so že leta 1971 zgodovinarju Ferdu Čulinoviću razkrili dokumenti nemškega ministrstva za zunanje zadeve, za katere skrbijo v ZDA. Podrobnosti je poiskal in objavil kolega naše avtorice, dr. Bojan Godeša (knjiga Čas odločitev: katoliški tabor in začetek okupacije, Ljubljana 2011). Slovenski četniki so v Ljubljani 9. oktobra 1941 še kar sami nastopili s protestno manifestacijo na obletnico atentata na jugoslovanskega kralja Aleksandra leta 1934 v Marsellu. Italijani so tisti čas zajeli trojico teh, ki so natovorili mitraljez, namenjen boju z okupatorjem, na javni avtobus za Polhov Gradec, in jih obsodili. Spoznal sem jih kot sojetnike v italijanski kaznilnici.

Veliko se spominjamo, kako neprimerno uspešneje je idejo izvedla Osvobodilna fronta s tišinsko akcijo v Ljubljani dne 29. oktobra 1941 za obletnico prve slovenske samoodločbe 1918. A manj ponavljamo, da je to bil tudi dan, ko je klavrno propadel prvi nasprotni poskus protikomunističnih mladincev iz vrst Katoliške akcije – Straže v viharju – oz. SLS.

Sploh pa nočemo omeniti, da je ta stran sledila pastirskemu pismu ljubljanskega škofa z dne 24. oktobra 1941, v katerem je že apeliral na »redno vojsko«, pač italijansko, edino redno in v Ljubljani navzočo, naj zatre slovenski odpor – Osvobodilno fronto in partizane. In upoštevajmo končno – tako na desnici kot na levici – da je to bilo v nasprotju s tedaj aktualno politiko Svetega sedeža, kakor je dokazano z objavo njegovih dokumentov samih (glej že omenjeno knjigo Senca Ajdovskega gradca). Tega si zlasti današnji kreatorji PPT še niso drznili vzeti na znanje.

In neprekršeni tabu je tudi skoraj istočasni napad vojaškega vodje četnikov Draže Mihailovića 2. novembra 1941 na partizansko Užice v Srbiji ter tabuiziranje dejstva njegovih pogajanj 11. novembra 1941 z nemškim poveljstvom v Divcih v Srbiji. Ni šlo zgolj za sodelovanje, marveč za Mihailovićevo ponubo, da sklene z Nemci pravcato zaveznitvo, seveda skrivno. Nemci tega za svoje območje niso bili pripravljeni sprejeti, a praksa neuradne »legalizacije ilegalnosti« četništva se je udomačila v območjih italijanske okupacije. Tudi v slovenskem ljubljanskem. Kakšna je bila nato dejavnost slovenskih četnikov, je nazorno opisal Ljubo Sirc, liberalec in prepričan nasprotnik komunizma – po vojni obsojenec v zloglasnem političnem procesu v Ljubljani in pozneje univerzitetni profesor v Veliki Britaniji – v svoji knjigi spominov jeznega Slovenca (Ljubo Sirc, Med Hitlerjem in Titom, Ljubljana 1992).

V knjigi se Sirc večkrat vrača k svoji misli iz kritičnega časa, ki jo je takrat sporočil jugoslovanskemu veleposlanstvu v Rimu pri Svetem sedežu, namreč, da je »zoperstavljanje sovražniku (okupatorjem) edini način, s katerim lahko zadržimo komuniste.« In opisuje, kako neuspešni so bili poskusi to stališče uveljaviti pri slovenskem četniškem vodstvu. Pri tem omenja, da se tudi Slovenska zaveza, ustanovljena aprila 1942 od starih političnih strank z namenom zavreti vpliv komunistov, ni hotela odreči

kolaboraciji, in da je to bil tudi vzrok, da je končno ostala brez Nagodetove (in Sirčeve) Stare pravde, kritične do komunistov in OF. In potem, po tvegane prebegu bolnega in obupanega Sirca v Švico se spomnimo udarnega podatka iz »Mačkovškovega dosjeja«, objave virov, ki jih je za pripravila za objavo dr. Jerca Vodušek Starič.⁷ Tu beremo (str. 90), kako sta se 20. februarja 1944 v Trstu dva četniška poveljnika, Novak in Jevdjević, v hotelu Continental zložno pogovarjala z najvišjim nemškim funkcionarjem v Operativni coni Jadransko Primorje Friedrichom Rainerjem o okrepitevi svoje »legalne ilegale« v tej coni, in sicer s prihodom tisoč bosanskih četnikov! Za likvidacijo partizanskega Devetega korpusa?

Zdaj še nujni internacionalni »last not least«. Teza o PPT–državljski vojni 1941–1945 na Slovenskem predstavlja tudi kritiko politike zahodnih zaveznikov, češ da zmage nad Hitlerjem niso povezovali s hkratno zmago nad komunizmom in so namesto tega vojno kar zaključili s kapitulacijo Nemčije in proti komunizmu raje krenili v miroljubno hladno vojno in da je ta to drugo zmago prinesla šele po 44 letih. Poráženci v slovenski »PPT državljanski vojni« so zdaj po svojem mnenju vendarle postali tudi zmagovalci in terjajo rehabilitacijo zase. Slovenska država je že sama na tem, da se v njej v to usmeri tudi tisto neobvezno, več ali manj diletantsko razglabljanje o državljanski vojni kot razlagi pojava naših kolaborantov.

Utegne pa se to sprevreči v zapovedano resnico, določujočo našo državno zgodovino vojne 1941–1945 s kritiko zahodnih zaveznikov vred.

Le berimo še enkrat, kako Bermanov dosje (A. Bajt) posebno ostro graja britanskega predsednika vlade Churchilla, češ da je zamešal kratkoročne interese (zmago v vojni) z dolgoročnimi! Tu gre za očitek, da je drugo svetovno vojno prezgodaj končal! Da jo je po svoji napačni presoji interesov skrajšal! Zdaj bo ost teze PPT zlahka uperiti v Evropsko unijo, ki si za izhodišče načeloma še vedno jemlje (Churchillovo) zmago protifašistične koalicije v drugi svetovni vojni, in ne še do kraja tiste na berlinskem zidu, ki je sicer bila (za nekatere morda žal) nekrvava in jo Nemci povezujejo celo s hvaležnostjo Mihailu Gorbačovu.

Ali ni to nekaj načeloma sorodnega tisti napovedi Slovenije in Evrope v domobranski prisegi? In če se pri tem še enkrat za hip zadržimo pri zgodbi PPT o domobrancih, bi se dalo pričakovati, da se bo nekoč s podobno kritiko, kot je Bermanova na račun »kratkovidnosti« Churchilla, spravi nekdo z njihove strani tudi na papeža Pija XII.! Saj je že ves čas po 22. juniju 1941 očitno, po vojni pa z objavo njegovih dokumentov tudi vsej javnosti dokazano, da je tudi on krajšal (!) svetovno vojno in glede prejšnje prepovedi sodelovanja s komunisti sedaj pri obrambi dežel, napadenih od Hitlerja, zastopal povsem nasprotna stališča kot ljubljanski škof pri ustanavljanju protikomunistične milice ter nato domobranstva. To zapletanje Cerkve v vojno v vlogi kombatanta ni bilo papeževa pobuda in ni ustrezalo njegovi politiki v svetovni vojni. Morda pa je prav na to mislil nadškof, danes upokojeni kardinal Franc Rode, ko je 5. septembra 2001 dunajskemu časniku Die Presse izjavil, da čas še ni dozorel za objektivno razpravljanje o s Cerkvijo povezanih problemih naše kolaboracije. Le

⁷ Jerca Vodušek Starič: »Dosje« Mačkovšek. Ljubljana: 1994.

berimo vsaj enkrat knjigo od Vatikana izbranega zgodovinarja Roberta A. Grahama, S. J. (*The Vatican and Communism in World War II: What Really Happened?* Ignatius Press, San Francisco, 1996). O obeh omenjenih delih je beseda tudi v moji knjigi »Pravica in moč za samoodločbo Slovencev ...« iz leta 2009, še dodajam k temu, kar je bilo.

Kaj pa Viipuri in PPT? Voda, ki je že stekla pod mlinom! Danes in jutri gre v Sloveniji in Evropi za naša tla pod nogami! Da bomo še imeli kje stati ter se s svojih tal in iz svojih življenjskih razmer mogli odzivati na dogajanje v tem vsakogaršnjem širnem svetu. Vselej pa tudi znali vedeti za spoštljivost spominjanja na smrtne žrtve s slovenskih tal v drugi svetovni vojni.